

Frihet og orden

En kommunikasjonsteoretisk løsning

Tidsskrift for samfunnsforskning, vol 46, nr 2, s 187–219

Gunnar C. Aakvaag, UiO
g.c.aakvaag@sosiologi.uio.no

Department of Sociology & Human Geography
University of Oslo

P. O. Box 1096 Blindern
N-0317 OSLO Norway
Telephone: + 47 22855257
Fax: + 47 22855253
Internet: <http://www.iss.uio.no/>

Frihet og orden

En kommunikasjonsteoretisk løsning

GUNNAR C. AAKVAAG

g.c.aakvaag@sosiologi.uio.no

Abstract

FREEDOM AND ORDER. A *Communication-Theoretical Solution*. The problem of order is constitutive for sociology: how are we to explain the fact that social order and regular social patterns are based on the actions of free individuals? Talcott Parsons is the sociologist who, from the tradition of the classics, most persistently tried to answer this question. But Parsons' project failed. Either he could not connect the level of action with the level of society, or he ended up sacrificing freedom for order. This article argues that he failed because his sociology was based on a subject-theo-

retical approach and the subject-object relation, and that we should be looking for a solution to the problem of order in Jürgen Habermas's communication-theoretical paradigm. Only with the introduction of language and the communicatively mediated subject-subject relation can we show how social order is constructed in a way congruent with the freedom of speaking and acting subjects; and this both on the micro-level, where the individual confronts other individuals, and on the macro-level, where individuals confront institutions and social systems.

Keywords:

- freedom
- order
- communicative action
- Jürgen Habermas
- Talcott Parsons

FRA PARSONS TIL HABERMAS:

EN KOMMUNIKASJONSTEORETISK VENDING

HENSIKTEN med denne artikkelen er å argumentere for et kommunikasjonsteoretisk sosiologisk paradigme, slik det særlig er utarbeidet hos Jürgen Habermas. Da kan det være fornuftig å ta utgangspunkt i en fremstående representant for det konkurrerende subjekt-teoretiske paradigme, Talcott Parsons, for gjennom en kritikk av ham å få frem kommunikasjonsteoriens komparative fortrinn. Men hvem leser i dag Talcott Parsons? Svaret er enkelt: de færreste. Etter lenge å ha besittet en nærmest hegemonisk posisjon i det internasjonale sosiologiske feltet i etterkrigstiden, ble Parsons fra midten av 60-tallet utsatt for et både faglig og politisk inspirert fadermord av en generasjon fremadstormende 68-ere. Følgen var at han ble parkert på et teoretisk sidespor dagens sosiologer kun penses inn på for korte og uforpliktende visitter gjennom faghistoriske introduksjonsbøker.¹ Denne detronisering kan nok på enkelte punkter ha vært intellektuelt forsvarlig, selv om den vel så ofte var tuftet på politisk motiverte beskyldninger om ideologisk konservatisme gjennom et funksjonalistisk forsvar for det bestående.² Oppgjøret med Parsons har imidlertid hatt en strukturdannende latent dysfunksjon for det sosiologiske kunnskapsproduksjonssystem: intellektuell fragmentering. Parsons var nemlig det lim som langt ut i etterkrigstiden holdt en ekspanderende amerikansk og europeisk samfunnsvitenskap teoretisk sammen, samtidig som han opprettholdt klassikernes krevende ambisjon om å gripe moderniteten *in toto*, som en institusjonell helhet.³ Med Parsons og «den ortodokse konsensus» forsvant mye av grunnlaget for teoretisk integrasjon i faget. Denne fragmentering merker vi nå tydelig i en hjemlig kontekst ved at det etter en funksjonalistisk «gullalder» på 50- og 60-tallet i altfor liten grad lykkes norske sosiologer å kombinere akselererende empirisk spesialisering gjennom sub- eller bindestreksdisipliner med et parallelt program for teoretisk integrasjon. I den samfunnsvitenskapelige arbeidsdeling går delene for tiden på bekostning av helheten: norske sosiologer evner i for liten grad å trekke i samme retning.⁴ Det synes derfor å være et behov for mer teoretisk debatt i faget. Da kan det være fruktbart å stifte et fornyet bekjentskap med Parsons, også når vi skal argumentere for et kommunikasjonsteoretisk paradigmeskifte i sosiologien.

Det teoretiske problem som opptok Parsons gjennom hele hans forfat-

terskap – selve grunntemaet i hans sosiologiske symfoni – var det han kalte *ordensproblemet*: «the problem of order». Dette kan kort formuleres slik: Hvorledes lar det seg forklare at det oppstår sosial orden og stabile sosiale mønstre på grunnlag av frie individers handlingsvalg? Parsons ville utvikle et begrepelig eller kategorielt rammeverk som skulle gjøre det mulig å samtenke eksistensen av frie individer med eksistensen av sosial orden. Hvorfor ordensproblemet? For Parsons måtte ordensproblemet bli sosiologiens primære grunnlagsproblem, da det er på dette nivået selve sosiologiens gjenstandsområde, samfunnet forstått som ordnede komplekser av frie handlinger, konstitueres. Det er også derfor primært her et teoretisk paradigme ifølge Parsons henter sin faglige legitimitet. Den teoretiske gyldigheten til et sosiologisk paradigme står og faller med hvorvidt det kan løse ordensproblemet på en måte som forener frihet med orden.⁵

Parsons' teoretiske syntesebestrebelse mislyktes imidlertid, og det hovedsakelig av faglige grunner. Som jeg vil forsøke å vise i denne artikkelen, avdekket nemlig kritikken på 60-tallet at prosjektet hadde uttømt mesteparten av kraften i sin teoretiske problemløsningskapasitet. En teoretisk revitalisering av sosiologien kan derfor vende tilbake til Parsons som kilde til viktige *spørsmål* og problemstillinger, men bør bryte med de av hans teoretiske *forutsetninger* det er forbundet systematiske svakheter med. Parsons' sosiologi er nemlig grunnlagt på hva jeg skal kalle et *subjekt-teoretisk* sosiologisk paradigme, og jeg vil i det følgende argumentere for at det er svakheter ved dette som med skjebnetung nødvendighet fører hans prosjekt opp i vanskeligheter og aporier. Disse vanskelighetene gjør det nærliggende å søke etter et nytt teoretisk fundament. Det alternativ det her skal argumenteres for er en overgang til et *kommunikasjonsteoretisk* sosiologisk paradigme, et paradigme som er utviklet som et direkte tilsvarende til subjekt-teoriens svakheter. Det kommunikasjonsteoretiske paradigmet vil i artikkelen være representert ved Jürgen Habermas, som er den postparsonsianske sosiolog som mest radikalt bryter med subjekt-teoriens monologiske premisser. Artikkelen er således bygd opp som en dialog mellom Parsons og Habermas i den hensikt å prøve å vise at de ordensteoretiske spenninger og problemer som dukker opp i Parsons' prosjekt kan løses gjennom en overgang til et kommunikasjonsteoretisk paradigme. Dette er en måte å føre teoridiskusjonen i faget videre på som forhåpentligvis kan bidra til faglig integrasjon i en

postparsonsiansk tidsalder. Men først noen ord om argumentasjonsstrategien.

FAGHISTORIE MED SYSTEMATISKE INTENSJONER

Metoden som er anvendt i denne artikkelen har jeg med Habermas kalt «faghistorie med systematiske intensjoner» (Habermas 1984:140). Dette er en meget vanlig arbeidsform innen den teoretiske sosiologien, og anvendes av både Parsons og Habermas selv. Metoden benytter samfunnsvitenskapelige tekster som den «empiri» som gjør det mulig å reise og diskutere grunnleggende problemstillinger i faget på en systematisk måte. Teoretiske fremskritt og begrepsavklaring er den tilgrunnliggende erkjennelsesinteressen. Når jeg i min artikkel bruker såpass mye plass på å rekonstruere ideer i Parsons' og Habermas' tekster, skyldes det således ikke en rent eksegetisk eller «klassisistisk» interesse for å trenge inn i tekstene for tekstenes egen skyld, men ene og alene troen på at en grundig diskusjon av disse tekstene gjør det mulig å levere et selvstendig faglig bidrag til debatten av et teoretisk grunnproblem: ordensproblemet. Når ordensproblemet fortsatt er viktig å diskutere i sosiologien i dag, er det fordi klargjøringen av forholdet mellom frihet og orden i samfunnslivet er en helt fundamental oppgave for den vitenskap som studerer sosial samhandling, og fordi denne oppgaven fortsatt ikke er tilfredsstillende løst, noe problemene i Parsons' teori viser.

Mine rekonstruksjoner er foretatt på grunnlag av Parsons' og Habermas' viktigste teoretiske tekster: disse er artikkelens data. Når det gjelder Parsons, har jeg i tillegg basert meg på to selvbiografiske skisser (Parsons 1959; Parsons 1977a). Jeg tar utgangspunkt i at Parsons' forfatterskap kan inndeles i tre faser, idet jeg støtter meg til en ganske tradisjonell lesning av hans forfatterskap (Alexander 1983; Gerhardt 2002): en tidlig *voluntaristisk* fase, hvor ordensproblemet formuleres, en *strukturfunksjonalistisk* mellomfase, og en avsluttende *systemfunksjonalistisk* fase. Rekonstruksjonens grep består i å knytte utviklingen i Parsons' forfatterskap til forholdet mellom frihet og orden, og det med sikte på å vise at det hele tiden er svakheter ved det underliggende subjekt-teoretiske paradigmet som fremtvinger nye revisjoner. Slik er ikke Parsons blitt rekonstruert tidligere. Habermas' ordensteori blir så introdusert som et kommunikasjonsteoretisk tilsvarende til de problemene som avdekkes hos Parsons. Slik håper jeg å etablere en fruktbar dialog mellom de to. Artikkelens prosjekt er først og

fremst å kritisere Parsons fra et kommunikasjonsteoretisk ståsted med vekt på å få frem de gevinster som er knyttet til en «språklig vending» innen sosiologien. Jeg vil imidlertid underveis også ta meg tid til å reise noen viktige innvendinger mot Habermas' posisjon.

Til grunn for denne artikkelen ligger et bestemt syn på betydningen av teoretisk metarefleksjon innen sosiologien. Dette syn kan oppsummeres i to påstander. For det første at empirisk sosiologisk vitensakkumulasjon på det tetteste er forbundet med den mer allmenne teori- og begrepsutviklingen som også foregår innen faget. Valget av grunnbegreper og overordnede tilnærminger er nemlig alt annet enn uskyldige med henblikk på kvaliteten i de empiriske studier av moderne samfunn vi som sosiologer foretar, og gjenspeiles både i valg av *problemstilling*, innsamling og klassifisering av *data*, profilen i vår teoretisk informerte *analyse* av *data*, og derigjennom også de *svar* vi kommer frem til.⁶ Dette er en av grunninnsiktene fra positivismekritikken, og gjenspeiles i nyere vitenskapsteori. Det å utvikle bedre grunnbegreper og skjerpe bevisstheten om relative styrker og svakheter ved ulike paradigmer gjennom teoretisk diskusjon er av stor betydning siden det kan høyne kvaliteten på alle elementene i empiriske forskningsopplegg. Det er nettopp gjennom teoretisk metarefleksjon vi kan «lutre begrepene og frigjøre ambisjonsnivået», for å vri litt på utsagnet til Ibsens Johannes Rosmer.

Den andre forutsetningen er at det er mulig å påvise fremskritt og utvikling innen teoridebatten. Det er ikke slik, som enkelte hevder, at det finnes en teori for hver teoretiker (jo flere kokker jo mer søl), slik at det beste empirisk forpliktete samfunnsforskere derfor kan gjøre er å la «teoretikerne» holde på med sitt. Tvert imot er det mulig å avdekke relative styrker og svakheter ved ulike teoretiske paradigmer, og derigjennom også påvise teoretiske fremskritt som bør inkorporeres i empiriske forskningsdisipliner. Forutsetningen for slike fremskritt er at det finnes klart definerte problemer ulike teoretiske paradigmers gyldighet kan testes mot. Ordensproblemet er et slikt problem.

DET SUBJEKT-TEORETISKE OG

DET KOMMUNIKASJONSTEORETISKE PARADIGME

Hva er så et sosiologisk paradigme? Det paradigmebegrep som legges til grunn i denne artikkelen er på den ene siden mer omfattende enn det vi finner hos Robert Merton, hvor paradigmer er ensbetydende med kodifi-

sering av kausale «mellomnivåteorier» innenfor ulike bindestreksdisipliner (Merton 1968:69–72). Det er på den annen side mindre omfattende enn det vi finner hos Thomas Kuhn, hvor paradigmebegrepet brukes til å beskrive endringer i verdensbilder og kosmologier innenfor naturvitenskapen (Kuhn 1970:43–52 og 176–98).⁷ I artikkelen defineres et sosiologisk paradigme heller med utgangspunkt i *den grunnleggende konsepsjon av det handlende subjekt og dets relasjon til andre aktører*. Denne måten å opparbeide paradigmebegrepet på er begrunnet i at sosiologiens gjestandsfelt nettopp er handlende individer, deres innbyrdes relasjoner og de intenderte og uintenderte konsekvenser av deres handlinger. Det er derfor på nivået for mulige relasjoner mellom handlende aktører at grunnpremisse i et sosiologisk paradigme legges.⁸ Et slikt paradigmebegrep har dessuten den fordel at det kan brukes til å vise at det under det heterogene overflatemangfoldet av tilsynelatende ulike og uforsonlige sosiologiske teorier finnes noen få samlende grunnposisjoner, og at det er på dette mer grunnleggende paradigmenivå de viktigste teoretiske debattene bør foregå. Jeg håper min artikkel kan vise fruktbarheten i å løfte diskusjonen av fundamentale sosiologiske problemstillinger opp på dette nivået.

Det klart viktigste paradigmet innen nyere filosofi og sosiologi har vært det *subjekt-teoretiske*. Det etableres ved inngangen til det kulturelt Moderne når subjektet, og ikke lenger kosmos og en objektiv ontologisk *ordo* gjøres til basis og sisteinstans for filosofien. Paradigmet har dominert vestlig filosofi siden 1600-tallets begynnelse med fremtredende representanter i Descartes (rasjonalismen), Locke og Hume (empirismen), Kant (transcendentalfilosofi), Husserl (fenomenologien) samt sentrale nyere retninger innen analytisk filosofi. Her legges *subjekt/objekt-relasjonen* til grunn, idet det tas utgangspunkt i et spontant gitt og selvtilstrekkelig subjekt (*res cogitans*) som står overfor en ytre verden av objekter (*res extensa*). Paradigmet er *monologisk* for så vidt som subjektet bare kan inngå to relasjoner av ikke-kommunikativ art til omverdenen, inkludert andre subjekter: den epistemologiske, hvor ytre objekter representeres i subjektets indre mentale rom, og den praktiske, hvor ytre objekter manipuleres i henhold til subjektets handlingsmål. Fra filosofien har dette paradigmet i mer eller mindre ren form blitt inkorporert i sosiologien gjennom klassikerne Marx, Weber, Durkheim og Simmel. Som vi skal se, er også Parsons' nyklassiske sosiologi grunnlagt på subjekt-teoretiske premisser.

Det *kommunikasjonsteoretiske* paradigmet er i motsetning til det subjekt-teoretiske eksplisitt intersubjektivt og *dialogisk*. Her brytes det bevisst med subjekt/objekt-relasjonen til fordel for den språklig formidlede *subjekt/subjekt-relasjon*. Slik tar kommunikasjonsteorien del i den «språklige vendingen» som har preget samfunnsvitenskapen de siste par tiår, men uten å gå til postmoderne ytterligheter.⁹ Også dette paradigmet har sitt opphav i filosofien, nærmere bestemt amerikansk pragmatisme (Peirce, James, Mead og Dewey), visse varianter av fenomenologisk og hermeneutisk kontinentalfilosofi (tidlig Heidegger, Gadamer, Merleau-Ponty og Taylor), analytisk talehandlingsfilosofi (sen Wittgenstein, Austin og Searle) og formalpragmatisk transcendentalfilosofi (Apel og Habermas). De to sosiologene som særlig har bidratt til en kommunikasjonsteoretisk vending i sosiologien er Habermas og Niklas Luhmann (Luhmann 1995; Luhmann 1997). Uten at jeg har anledning til å begrunne det her, er nok Habermas den av de to som har brutt mest radikalt med Parsons' subjekt-teoretiske premisser. Derfor vil også Habermas og ikke Luhmann bli brukt som Parsons' kritiske dialogpartner i denne artikkelen.

FRIHET OG ORDEN: TALCOTT PARSONS TIL DAGSORDEN

La oss nå introdusere mer inngående det sosiologiske problem artikkelen ønsker å diskutere. Allerede i sitt første hovedverk, *The Structure of Social Action* (heretter SSA) (Parsons 1968a; Parsons 1968b), formulerer Parsons det som skulle bli den tematiske ledetråd i et svært omfattende sosiologisk forfatterskap, nemlig den samfunnsteoretiske forening av *frihet* og *orden*: hvorledes utvikle teoretiske grunnkategorier som gjør det mulig å vise at fritt handlende individer kan skape og opprettholde sosial orden? Opparbeidelsen av «the problem of order» skjer i to etapper, en *handlingsteoretisk* knyttet til «utilitarismens dilemma», og en *samfunnsteoretisk* knyttet til «Hobbes' problem».

Gjennom å avdekke *utilitarismens dilemma* vil Parsons først vise at utilitaristisk handlingsteori av systematisk-begrepslige grunner er ute av stand til å gjøre rede for den handlende aktørs *frihet*. Utilitarismen tar utgangspunkt i en aktør i en objektivt gitt situasjon som gjennom valg av midler forsøker å realisere et handlingsmål avledet av situasjonsuavhengige (eksogene) preferanser. Den eneste normen aktøren er forpliktet på er kravet om effektivitet: aktøren velger det av de tilgjengelige handlings-

alternativer som i et kost/nytte-perspektiv mest effektivt frembringer den ønskede måltilstand – hun maksimerer nytte (Parsons 1968a:43–58). Teorien sier imidlertid intet om målenes opprinnelse. For å unngå den vitenskapelige forlegenhet som følger av «randomiserte» (tilfeldige) handlingsmål (ibid.:59), har teorien ifølge Parsons to mulige utveier. Den «positivistiske» (objektivistiske) består i å hevde at målene er et produkt av objektive forhold, hovedsakelig biologisk arv eller fysisk miljø. Da mister imidlertid aktøren sin frihet, ettersom valg av handlingsmål i situasjonen kausalt kan tilbakeføres til ytre, objektive faktorer (ibid.:63–65). Den «rasjonalistiske» (subjektivistiske) løsning består i å hevde at aktøren fortsatt aktivt velger sitt handlingsmål, men på grunnlag av vitenskapelig kunnskap om hva hun objektivt sett er best tjent med å gjøre i situasjonen. Da reduseres imidlertid valg av handlingsmål til en rasjonell tilpasning til situasjonen, og handlingsmålene mister sin situasjonsuavhengighet. Igjen går aktørens frihet tapt (ibid.:63–65). Utilitarismens «dilemma» består således i at den verken i sin positivistiske eller rasjonalistiske tapning kan åpne preferansenes «sorte boks» uten samtidig å gjøre det av med den handlende aktørs frihet.

Parsons' «voluntaristiske» løsning på problemet består i å supplere den utilitaristiske handlingsmodellen med moralske verdier.¹⁰ Disse regulerer aktørens valg av handlingsmål, og er verken et produkt av arv eller miljø, enn si avledet av vitenskapelig kunnskap. Som god nykantianer forankrer nemlig Parsons verdier i en «intelligibel» (åndelig) sfære som eksisterer utenfor og uavhengig av den empirisk observerbare og kausalt organiserte tid/rom-sfæren.¹¹ Slik sikrer moralske verdier at aktørens valg av handlingsmål både er uavhengig av situasjonen hun befinner seg i og heller ikke kausalt bestemt av arv eller miljø – dvs. at handlingene er *frie* (ibid.:11, 74–77, 81–82, 449–50; Parsons 1968b: 753–57).

Hvilket frihetsbegrep legger Parsons til grunn i SSA? Faktisk to stykker, uten at han gjør dette helt tydelig eller avklarer forholdet mellom dem. For det første hva vi kan kalle et *kantiansk* frihetsbegrep, der frihet nettopp ikke er å være motivert av drifter og «inklinasjoner» som er kausalt frembrakt av arv og miljø, men heller av selvpålagte lover forankret i individets indre moralske verdier. Evnen til å la sine handlinger motivere av moralske verdier med et åndelig opphav hever mennesket opp fra naturens kausalkjeder, og i denne forstand er det fritt. For det andre fri-

het som *valgfrihet*, dvs. som et ikkedeterminert eller kontingent valg mellom to eller flere handlingsalternativer, der individet gjennom en kausalt ubunden beslutning selv må avgjøre hvilket alternativ som skal velges.

Etter å ha begrunnet aktørens frihet gjennom denne handlingsteoretiske eksersis, løfter Parsons så i et neste steg diskusjonen opp til det samfunnsteoretiske nivå for å vise at utilitarismen også kommer til kort når det gjelder å forklare eksistensen av sosial *orden*. *Hobbes' problem* består i at dersom en ansamling samhandlende og privat nyttemaksimerende aktørers handlingsmål er «randomiserte», vil det være umulig for dem å koordinere motstridende individuelle interesser i kampen om knappe ressurser på en slik måte at sosial *orden* oppstår. Dette fordi den enkeltes handlingsmål alltid vil komme i veien for alle de andres handlingsmål (Parsons 1968a:89–93). Resultatet er Hobbes' beryktede naturtilstand, hvor livet for mennesket er «solitary, poor, nasty, brutish and short» (Hobbes 1996:89). Parsons er heller ikke fornøyd med Hobbes' kontraktsteoretiske løsning på ordensproblemet. For å være villig til å inngå en avtale om å etablere felles lover, og deretter innsette en eneveldig monark for å sanksjonere dem, må rasjonelle egoister innse at alle er like mye tjent med dette, ellers vil frykten for gratispassasjerer avholde dem fra en slik kontraktsinngåelse. En slik evne til gjensidig «perspektivovertagelse» (Mead) i et vi-perspektiv ligger imidlertid utenfor rekkevidden til opplyste egoisters rasjonelle kalkyler foretatt i første person entall (Parsons 1968a:93). Dessuten er det ifølge Parsons slik, som allerede Durkheim og Weber viste, at enhver kontrakt bare basert på interessemønstre er notorisk skjør (ibid.:313–14; Parsons 1968b:658–72). Dette er Hobbes' problem: han og utilitaristene kan ikke på en konsistent måte avlede eksistensen av sosial orden fra en samling privat nyttemaksimerende individer med tilfeldig gitte preferanser.

Parsons' egen løsning er en «normativ ordensteori». Kort fortalt går den ut på at det må finnes et sett felles verdier som forut for enhver konkret samhandling allerede har harmonisert aktørenes individuelle handlingsmål på en slik måte at samarbeid muliggjøres og konflikter ikke sprenger den sosiale orden (Parsons 1968a:91–93).

Hva det kommer an på for Parsons i SSA er altså hovedsakelig to ting. For det første å *formulere* sosiologiens grunnproblem: hvorledes forene frie individer og sosial orden? Deretter å *løse* dette ordensproblem gjennom å innføre kategorien verdier både i handlings- og samfunnsteorien:

de samme verdier som i handlingsteorien sikrer individets frihet skal i samfunnsteorien skape sosial orden gjennom å koordinere individenes handlingsplaner. Denne løsningen er imidlertid ikke vellykket. I SSA eksisterer nemlig handlings- og samfunnsteori i hvert sitt hermetisk lukkede teoretiske univers. Parsons viser rett og slett ikke hvorledes de verdiene som sikrer individets frihet på aktørnivå kan være de samme som de som sikrer sosial orden på samfunnsnivå gjennom å harmonisere preferanser. Han bare etablerer de to kategoriene «frihet» og «orden», men uten å formidle mellom dem gjennom å inkorporere dem i et enhetlig teoretisk system.

En mer grunnleggende svakhet ved Parsons' første «løsning» på ordensproblemet kommer til syne hvis vi forsøker å bøte på hans mangel. Forsøker vi å koble den voluntaristiske handlingsteorien med den normative ordensteorien, viser det seg nemlig at Parsons' handlingsteori er for snevert konsipert til å fange inn hvorledes moralsk motiverte individer kan handle med utgangspunkt i de *samme* verdiene, noe som er en forutsetning for at verdier skal kunne skape sosial orden og ikke anomi. Dette problem henger i sin tur sammen med at handlingsteorien i SSA er tuftet på svært rendyrkede *subjekt-teoretiske* premisser. Parsons starter nemlig ut med den isolerte og «atomistiske» (Parsons 1968a:52) målsøkende utilitaristiske aktør, altså subjekt-teoriens subjekt/objekt-modell, for så bare å tilføre «the unit act» verdier som regulerer valg av handlingsmål. Parsons bryter aldri med utilitarismens «atomistiske» eller monologiske premisser. Disse monologiske premisser gjør det teoretisk svært vanskelig å vise hvorledes den handlende aktør alltid allerede er innfelt i en intersubjektivt delt sosial verden, hvor felles verdier og normer dannes, formidles, kritiseres og endres gjennom *språklig formidlet* samhandling mellom tale- og handlingskompetente subjekter. Parsons' subjekt-teoretiske forankring skyver språket som formidlingsinstans mellom individ og samfunn i bakgrunnen. Frihet og orden forblir derfor teoretisk uformidlet i SSA – som henholdsvis handlingsteori og samfunnsteori eksisterer de i to atskilte sfærer som av systematiske, subjekt-teoretiske grunner ikke synes å la seg samordne. Det var for å bøte på denne teoretiske dualisme at Parsons utover på 40-tallet reviderte grunnbegrepene i sin ordensteori. Vi er da over i den strukturfunksjonalistiske fase.

KULTUR, SAMFUNN OG PERSON: PARSONS'
STRUKTURFUNKSJONALISTISKE FASE

I sentrum for Parsons' strukturfunksjonalistiske fase står de to hovedverkene *The Social System* (Parsons 1951) og *Toward a General Theory of Action* (Parsons m.fl. 1951). Den viktige teoretiske nyvinning siden SSA er at handlinger – «the unit act» – nå rekonseptualiseres som et felles produkt av de tre systemene «kultur», «samfunn» og «person», som er de tre ressursene enhver meningsfull og formålsrettet sosial handling må gjøre bruk av (ibid.:53–56). *Kultur* definerer Parsons som felles verdier og symboler for konstruksjon av mening, *samfunn* som normer for regulering av sosial samhandling innenfor rammen av institusjoner og rollestrukturer, og *person* som motivasjons- og behovsdisposisjoner nedfelt i integrerte personlighetsstrukturer (ibid.:3–30 og 110–243; Parsons 1951:3–24).

I den strukturfunksjonalistiske fase dukker ordensproblemet opp på nivået for det sosiale system som et spørsmål om hvorledes handlingssekvenser kan koordineres og stabiliseres innenfor rammen av rollestrukturer på en slik måte at sosiale mønstre og institusjoner dannes. Parsons overskrider nå det tidligere uformidlede forhold mellom handlingsteori og samfunnsteori ved å hevde at sosial orden skapes gjennom samspillet mellom kultur, samfunn og person, og det på en slik måte at det kulturelle system gis kausal forrang. Parsons tar utgangspunkt i et felles kulturelt menings- og verdimønster, for så å hevde at dette kulturelle system gjennom å nedfelles i bestemte rollestrukturer *institusjonaliseres* på nivået for samfunn (Parsons m.fl. 1951:190–91), og gjennom å forme individuelle psykiske behovs- og identitetsstrukturer via sosialisering *internaliseres* på nivået for person (Parsons 1951:207–26). Det Parsons slik oppnår sammenlignet med SSA er å samordne handlingsteori og samfunnsteori konseptuelt gjennom å forankre samfunn og person i det *samme* kulturelle mønster. Gjennom henholdsvis institusjonalisering og internalisering av et sett felles kulturelle verdier, harmoniseres individenes behovsdisposisjoner og handlingsmål med samfunnets og institusjonenes rolleforventninger. Sosial orden og koordinering av handlinger sikres slik gjennom at sosialiserte individer er motivasjonelt predisponerte til å akseptere rolleforventningene som er knyttet til de institusjoner og sosiale strukturer de alltid må utfolde sine individuelle handlingsplaner og livsprosjekter innenfor. Hva det nå kommer an på er å vurdere hvor-

vidt denne strukturfunksjonalistiske modell virkelig løser ordensproblemet. Gis både orden og frihet tilstrekkelige konsesjoner i den strukturfunksjonalistiske revisjon?

Når det gjelder å kunne forklare eksistensen av sosial *orden*, tar den strukturfunksjonalistiske teorien definitivt et steg fremover. Den handlingsteoretiske «atomismen» Parsons overtok fra utilitarismen, gjorde at han i SSA konsiperte «the unit act» for snevert til å kunne vise at de verdiene som sikrer aktørens frihet på handlingsnivå også kan være inter-subjektivt delt på det samfunnmessige nivå. Verdier skaper som kjent bare sosial orden dersom de er felles for et samfunn. Gjennom å knytte samfunn og person til den *samme* kultur via komplementærbegrepene institusjonalisering og internalisering, løser den strukturfunksjonalistiske ordensteori dette grunnproblem fra SSA. Så langt vel og bra. Problemer oppstår imidlertid fordi den strukturfunksjonalistiske ordensteori av systematiske grunner er ute av stand til å inkorporere begge de to betydninger av *frihet* Parsons opererte med i SSA.

La oss starte med det jeg kalte det *kantianske* frihetsbegrep. Det å følge sin «indre» moralske samvittighet, den universalistiske moralloven, betyr for Kant ikke bare å være fri fra biologiske (arv) og fysiologiske (miljø) former for determinisme, men også å være fri i forhold til de kulturelt og sosialt definerte forventninger som utgår fra det samfunn individet befinner seg innenfor. Parsons unngår i den strukturfunksjonalistiske fase fortsatt, gjennom å forankre valg av handlingsmål i kulturelt definerte moralske verdier med opphav i den åndelige sfære, alle former for arv/miljø-determinisme. Men ved å forankre moralske verdier i en historisk-partikulær sosiokulturell livsform, og ikke, som Kant, i en universalistisk fornuftslov som overskrider alle historiske og sosiale kontekster, innfører Parsons bare en ny form for determinisme: den sosiokulturelle. Det å orientere sine handlingsvalg etter internaliserte kulturelle verdier, som gjennom institusjonalisering også er nedfelt i parallelle sosiale strukturer, institusjoner og rolleforventninger, kan ikke betegnes som frihet, men er heller et uttrykk for en sosial styring av individet som har sitt kausale opphav i sosialisering og kombinasjonen av indre og ytre sosial kontroll. Her er det ingen reell toveis formidling mellom individ og samfunn, kausalpilen peker bare fra samfunn til individ. Frihet fra naturen betales således med avhengighet av samfunnet. Så var også anklagen om «oversosialiserte individer» (Wrong) den vanligste form for kritikk som

ble rettet mot Parsons på 60- og 70-tallet (Wrong 1992; Homans 1992; Lockwood 1992; Dahrendorf 1992).

For det andre lar heller ikke forestillingen om frihet som et fritt *handlingsvalg* seg uten videre kombinere med den strukturfunksjonalistiske ordensmodell. Dette fordi Parsons her etablerer et udialektisk motsetningsforhold mellom handlingsfrihet og sosial orden. Som i et nullsumspill betyr mer av det ene mindre av det andre, og omvendt. Sosial orden kan i Parsons' teoretiske konstruksjon bare etableres i den grad individene i sine handlingsvalg velger å etterkomme de kulturelt bestemte normene som regulerer all samhandling innenfor institusjoner og rollestrukturer. Skulle individene virkelig velge å bryte med internaliserte kulturelle og sosiale forventninger, ville handlingssekvenser ikke lenger kunne koordineres og institusjoner og rollestrukturer over tid bryte sammen og den sosial orden kollapse. Sosial orden kan derfor bare etableres ved å utelukke den form for frihet som består i en *reell* mulighet til å kunne velge handlingsmål som bryter med de eksisterende kulturelle verdier og sosiale normer. Den sosiale orden Parsons vil gjøre rede for med sin strukturfunksjonalistiske modell, forutsetter at individene må «velge» å følge sin sosialt produserte samvittighet, og ofrer med det handlingsvalgets åpenhet og kontingens på den sosiale ordens alter.

Når Parsons slik mislykkes med å løse ordensproblemet også i denne andre, strukturfunksjonalistiske fase, vil jeg hevde at det skyldes at han stadig henger fast i et *subjekt-teoretisk* paradigme. Hvorfor det? Jo, han tar nemlig fortsatt utgangspunkt i det enkelte individ som gjennom en privat handlingsplan realiserer kulturelt gitte mål ved å intervensere i en ytre verden av «sosiale og ikke-sosiale objekter». Det utilitaristiske spøkelset vandrer fortsatt gjennom Parsons' system. Det nye siden SSA er at handlingsmålene nå er intersubjektivt harmoniserte gjennom internalisering av et felles kulturelt mønster forankret i individets indre samvittighetsinstans – Parsons har oppdaget Freud. Grunnmodellen er imidlertid fortsatt monologisk og tuftet på subjekt/objekt-relasjonen. Det Parsons derfor er ute av stand til, er å vise hvorledes språket og språklig formidlet samhandling kan sikre en reell *formidling* mellom individ og samfunn, frihet og orden – en formidling som går *begge* veier. At Parsons er teoretisk blind for språkets avgjørende betydning i denne sammenheng, kommer klart til uttrykk når han reduserer det til et ytre medium for å overføre informasjon om forventninger og sanksjoner fra et indre mentalt

rom (subjekt) til et annet (Parsons m.fl. 1951:105–07). I et slikt perspektiv har språket ingen annen ordensteoretisk funksjon enn å formidle samfunnets normative forventninger til individer som gjennom forutgående sosialisering allerede er predisponert til å akseptere dem. Det jeg nå skal argumentere for, er derfor at vi først gjennom å plassere språklig kommunikasjon *mellom* individ og samfunn kan redegjøre for sosial orden på en måte som ikke ofrer individenes frihet. Nøkkelen til en mer tilfredsstillende ordensteori ligger således i å forankre forståelsen av sosial orden i språklig formidlet samhandling mellom to eller flere subjekter, og ikke, subjekt-teoretisk, i en samvittighetsinstans i individets indre mentale rom. For å finne en slik kommunikasjonsteoretisk vei ut av Parsons' problemer, må vi vende oss til Habermas.

EN KOMMUNIKASJONSTEORETISK LØSNING PÅ PARSONS' DILEMMA

Som Parsons konseptualiserer også Habermas sosial orden i relasjon til kategoriene kultur, samfunn og person. Habermas starter imidlertid ikke den ordensteoretiske refleksjon med utgangspunkt i den målrealiserende enkeltaktør, men med den *språklig formidlede* samhandling mellom to eller flere aktører. Med denne teoretiske grunnavgjørelse bringer Habermas oss over i et dialogisk og intersubjektivt kommunikasjonsteoretisk paradigme hvor grunnlaget for handlingskoordinering og sosial orden ikke lenger plasseres subjekt-teoretisk i individets *indre* samvittighetsinstans, men heller i *språket* og dets sammenbindingsenergi. Skal Habermas kunne peke på en kommunikasjonsteoretisk vei ut av Parsons' strukturfunksjonalistiske dilemma, må han kunne vise to ting. For det første at språket virkelig kan koordinere handlinger og dermed skape sosial *orden*. Og for det andre at dette skjer på en måte som ikke desavuerer individenes *frihet*.

Habermas' teori om den kommunikative handling tar utgangspunkt i to eller flere tale- og handlingskompetente individer som koordinerer sine individuelle handlingsplaner ved språklig kommunikasjon gjennom å fremforhandle en felles situasjonsdefinisjon (Habermas 1984:86, 99, 101, 274, 285–86 og 294; Habermas 1999b:141–47). La oss begynne med å spørre hvorledes slik kommunikasjon kan erstatte internaliserte verdier og moralsk samvittighet som grunnlag for sosial *orden*. Nøkkelordet er kritiserbare gyldighetskrav. Enhver taler vil ifølge Habermas

med sin ytring alltid etablere en relasjon til tre «verdener» eller analytisk demarkebare virkelighetsområder: en *objektiv* verden av observerbare tilstander og hendelser, en *sosial* verden av normregulerte sosiale relasjoner, og en *subjektiv* verden av indre tilstander subjektet selv har privilegert tilgang til. I normalttilfellet av språklig kommunikasjon vil taleren reise en kritiserbar fordring om at det hun sier er *sant* i forhold til den objektive verden, *riktig* eller legitimt i forhold til den sosiale verden, og at hun er *oppriktig* eller sannferdig i forhold til sin indre subjektive verden. Språklig enighet etableres der samhandlingspartnerne aksepterer de tre gyldighetskravene og en felles, handlingsmotiverende situasjonsdefinisjon slik skapes. Denne danner grunnlaget for koordinering av individuelle handlingsplaner. Det er slik språklig enighet skaper sosial orden (ibid.:147–58; Habermas 1984:99–100, 273–79 og 307–08).

Den samme kommunikative praksis gir imidlertid også de samhandlende aktører den kritisk-refleksive avstand til kulturelle verdier og sosiale normer vi savner hos Parsons. Kommunikativ *frihet* skyldes at kritiserbare gyldighetskrav bare kan innløses gjennom – og henter sin handlingsmotiverende energi fra – overbevisningskraften i grunner som appellerer til mottakerens fornuft. All kommunikativt etablert språklig enighet hviler nemlig på partenes selvstendige ja/nei-stillingtagen til kritiserbare gyldighetskrav i lys av de eksplisitte eller (oftest) implisitte grunner som kan anføres for å underbygge deres akseptabilitet – og der «kraften i det bedre argument» er den eneste gyldige valuta. Dette er frihetens «sted» i den kommunikative handling (Habermas 1996:119).

Tilsynelatende har Habermas slik løst ordensproblemet på en mer tilfredsstillende måte enn Parsons: språklig formidlet samhandling sikrer både orden og frihet. La oss imidlertid stille to spørsmål til hans løsning. For det *første*, er det ikke slik at muligheten til å kritisere språklig reiste gyldighetskrav vel så ofte vil føre til uenighet, diskusjon, krangel og frustrasjon – sosial *uorden* – som til enighet, handlingskoordinering og orden? Har språket virkelig den sammenbindingskraft Habermas tillegger det? Når deltagerne i kommunikativ samhandling i normalttilfellet kommer til enighet om en felles situasjonsdefinisjon, skyldes dette ifølge Habermas i tillegg at de også møtes på halvveien av en intersubjektivt delt *livsverden*. Denne består av «ressurser» fra de tre komponentene kultur, samfunn og person, dvs. et utømmelig reservoar av felles tradisjoner, verdier, kunnskap og klassifiseringsskjemaer (kultur), allerede eta-

blert sosial solidaritet nedfelt i normer (samfunn), og handlingskompetente og integrerte personlighetsstrukturer (person) som aktørene kan trekke på når de fremforhandler en felles situasjonsdefinisjon (Habermas 1984:70; Habermas 1987:124 og 130-33; Habermas 1999b:158-64). Men er det da egentlig noen forskjell på Habermas og Parsons? Begge konseptualiserer jo sosial orden i relasjon til kategoriene kultur, samfunn og person? Det er en meget viktig forskjell. Parsons hevder, som vi har sett, at det kulturelle system gjennom institusjonalisering og internalisering samordner individ og samfunn på en «språkløs» måte, med oversosialisering og frihetstap (sosiokulturell determinisme) som resultat. I motsetning til Parsons tilskriver Habermas språket rollen som en mellomliggende *buffer* som beskytter individet overfor kultur og samfunn. Her ligger gevinsten i den kommunikasjonsteoretiske posisjonen. Denne bufferfunksjonen kan språket ha fordi kulturell mening og sosiale institusjoner bare er virksomme og reproduseres gjennom kommunikativ handling der tale- og handlingskompetente blir avkrevd en selvstendig ja/nei-stillingtagen til de kulturelle forestillinger og sosiale normer som utgjør kjernen i det kulturelle og sosiale system. Språket gir individene en refleksiv distanse og frihet i forhold til sin livsverden og sine sosiokulturelle omgivelser som vi ikke finner hos den språkløse subjekt-teoretikeren Parsons. Parsons kunne bare knytte individet sammen med kultur og samfunn gjennom begrepene institusjonalisering og internalisering, noe som medførte at individet alltid endte opp på virkningssiden av de sosiale årsakssammenhenger.

En *annen* innvending er ikke mindre viktig. Er ikke Habermas svært sosiologisk naiv i sitt syn på språk og frihet? Pierre Bourdieu har for eksempel kritisert teorien om den kommunikative handling for å se helt bort fra de former for makt og dominans som formidles gjennom språket – for eksempel i form av «naturaliserende» klassifiseringsskjemaer («symbolsk makt») (Bourdieu 1992:107-09; Bourdieu 1999:69-70 og 86-87). Til denne innvendingen må det svares to ting. For det første: Habermas er selvfølgelig oppmerksom på at også herredømmeforhold kan opprettholdes gjennom språket – han var ikke assistenten til Adorno for ingenting. Habermas har da også skrevet en lengre artikkel om slike «kommunikasjonspatologier» (Habermas 1995). (En annen ting er at språkmakt ikke er et privilegert tema i hans senere forfatterskap. Dette er en svakhet.) For det andre, og viktigere: Habermas har gjort oss opp-

merksom på sosiale egenskaper ved språkbruk som er minst like fraværende hos Bourdieu og hans like som makt er det hos Habermas. Habermas' irreversible innsikt er at ettersom språklig enighet bare kan etableres på grunnlag av aksept av kritiserbare gyldighetskrav, inneholder språket også et irreduserbart frihetsaspekt. Det å komme til språklig enighet fordrer av samhandlingspartnerne at de gjensidig anerkjenner hverandres evne til selvstendig stillingtagen (symmetribetingelsen), samtidig som språklig formidlet samhandling alltid gjør det mulig å problematisere ulike gyldighetskrav som her er virksomme – dvs. å bestride og utfordre klassifiserings skjemaers ideologiske innhold, sosiale normers urettferdighet og herredømmeforholds vilkårlighet. Som Habermas uttrykte det tidligere i sitt forfatterskap: den som trer inn i språket, foregriper samtidig en radikalt demokratisk livsform. Denne språklige frihetsdimensjon ved samfunnslivet er kun synlig gjennom kommunikasjonsteoretisk sosiologisk apparatur. Her kommer både Bourdieus maktkritiske og Parsons' subjekt-teoretiske posisjon til kort.

PARSONS' SYSTEMFUNKSJONALISTISKE FASE: EN KYBERNETISK LØSNING

På begynnelsen av 50-tallet foretok Parsons en siste gjennomgripende revisjon av sin ordensteori, idet han forlot et overveiende handlingsteoretisk utgangspunkt til fordel for et systemteoretisk hentet fra den generelle systemteori og kybernetikken. Utarbeidelsen av denne systemteoretiske arkitektur skulle beskjeftige Parsons helt frem til hans død i 1979. Hvorfor forlot Parsons den strukturfunksjonalistiske ordensteori? Det kan pekes på i hvert fall to teoriimmanente grunner. Den første er at Parsons nok innså at han hadde overbelastet individets indre samvittighetsinstans som grunnlag for sosial orden – på bekostning av dets frihet. Den andre er at Parsons tydeligere ønsket å klargjøre forholdet mellom samfunns-systemets overlevelse i en truende omverden på den ene siden og konkrete interaksjonssekvenser på den annen – altså mikro/makro-problemet. To teoretiske innovasjoner står sentralt i den systemfunksjonalistiske fasen: *AGIL-skjemaet* og teorien om *symbolsk generaliserte kommunikasjonsmedier*. Jeg vil nå vise hvilke konsekvenser denne kybernetiske rekonseptualisering fikk for Parsons' løsning på ordensproblemet. Siden endringene er ganske omfattende, må jeg bruke en del plass på redegjørelse før jeg kan drøfte rekonseptualiseringens gyldighet.

Overgangen fra en primært handlingsteoretisk til en systemteoretisk konsepsjon av samfunnet kom først til uttrykk i *Working Papers in the Theory of Action* fra 1953 (Parsons, Bales & Shils 1953). Nå konseptualiseres ikke lenger samfunnet og handlingssekvenser fra «the actor's point of view», med utgangspunkt i aktørens kulturelt definerte og sosialt stabiliserte handlingsorienteringer, men i et eksternt observatørperspektiv som et «generelt handlingssystem» som må overleve i en hyperkompleks omverden gjennom å mobilisere tilstrekkelige ressurser til å opprettholde grensen mot omgivelsene (Parsons 1977c:177–80; Parsons 1977e:229–37 og 244–49; Parsons 1971:4–8; Parsons 1978:361–67). Det generelle handlingssystemet består således av fire «subsystemer» som gjennom å produsere hver sin ressurs ivaretar funksjonelt uunnværlige oppgaver: Det *biologiske* subsystem («atferdsorganismen») ivaretar funksjonen «adaption», dvs. mobilisering av materielle ressurser gjennom metabolismen med naturen; det *psykiske* subsystem ivaretar funksjonen «goal attainment», dvs. etablering og implementering av handlingsmål for systemet; det *sosiale* subsystem ivaretar funksjonen «integration», dvs. koordinering av systemets interne deler (institusjoner, grupper og individer); og endelig ivaretar det *kulturelle* subsystem funksjonen «latent pattern maintenance», dvs. etableringen av en felles kulturell kode.¹² I den grad de fire subsystemene ikke tilfører handlingssystemet hver sin spesifikke ytelse, vil handlingssystemet ikke makte å opprettholde grensen mot omverdenen – det vil ikke *overleve*. Dette er den «funksjonalistiske» logikken i AGIL-skjemaet, som spesifiserer universelle funksjonelle imperativer for systemoverlevelse (Parsons m.fl. 1953:172–208; Parsons 1971:4–8; Parsons 1977c:177–82; Parsons 1977e:229–49). Forholdet mellom de fire subsystemene er videre slik at den kulturelle kode implementeres «ovenfra og ned» i handlingssystemet, etter rekkefølgen L-I-G-A, mens materielle krav formidles «nedenfra og opp», etter rekkefølgen A-G-I-L (Parsons 1966:28; Parsons & Platt 1973:30–32).

Også i den systemfunksjonalistiske fase dukker ordensproblemet opp på nivået for det sosiale subsystem, og det som et spørsmål om å koordinere og harmonisere individers og gruppers handlingsplaner innenfor rammen av institusjoner – funksjonen Parsons spesifiserer som «integrasjon». Den første teoretiske *innovasjon* ligger i overgangen fra en «freudiansk» til en «kybernetisk» løsning på ordensproblemet, der *symbolsk*

generaliserte kommunikasjonsmedier (heretter bare omtalt som kommunikasjonsmedier) overtar den rolle internaliserte verdier og moralsk samvittighet tidligere spilte som ordensskapende instans. Teorien om kommunikasjonsmedier dukker første gang opp i forbindelse med studier av markeder og penger i *Economy and Society* i 1956 (Parsons & Smelser 1956), og ble deretter videreutviklet og generalisert utover på 60-tallet (Parsons 1969a; Parsons 1969b; Parsons 1969c; Parsons 1977d).

For å forstå kommunikasjonsmedienes sentrale ordensteoretiske funksjon, må vi kort gå veien om Parsons' systemfunksjonalistiske rekonseptualisering av det *sosiale subsystem* i tråd med AGIL-skjemaet. Det sosiale subsystem består nemlig ifølge Parsons også av fire sosiale subsystemer med hver sin funksjon for helheten, nemlig det *økonomiske* sosiale subsystem (A), det *politiske* sosiale subsystem (G), det *integrative* eller solidariske sosiale subsystem, som Parsons kaller «the societal community» (I), og det *kulturelle* sosiale subsystem, som Parsons gjerne omtaler som «the fiduciary system» (L) (Parsons 1971:4–18; Parsons 1977c:182–88; Parsons 1977e:238–44).¹³ Ordensproblemet reformuleres i tråd med denne inndelingen som et spørsmål om hvorledes handlingssekvenser kan koordineres *innen* og *mellom* de fire sosiale subsystemene. Det er for å løse dette problem Parsons introduserer kommunikasjonsmediene. De fire sosiale subsystemene har nemlig hvert sitt subsystemspesifikke kommunikasjonsmedium som ivaretar denne koordineringsfunksjonen. Til det økonomiske subsystem svarer kommunikasjonsmediet *penger*, til det politiske subsystemet *makt*, til det integrative subsystemet *innflytelse*, og til det kulturelle subsystemet *verdiforpliktelse* (Parsons 1969a; Parsons 1969b; Parsons 1969c; Parsons 1977d; Parsons 1977e:262–69).

I et ordensteoretisk perspektiv har slike kommunikasjonsmedier to svært viktige egenskaper. Den første er at de standardiserer og forenkler det sosiale samkvem gjennom å tilskrive de involverte partene klart definerte og gjensidig relaterte roller og forventninger, som henholdsvis kjøper–selger (penger), overordnet–underordnet (makt), personer med ulik autoritet i et sosialt prestisjehierarki (innflytelse), og medlemmer i samme moralske verdifelleskap (verdiforpliktelse). Gjennom denne standardisering reduserer kommunikasjonsmediene friksjonen («kompleksitet») i det sosiale liv og den energien partene må gjøre bruk av når de samordner sine individuelle handlingsplaner. For det andre er kommunikasjonsmedienes sosiale gjennomslagskraft avhengig av at de trekker på hver sin

bakenforliggende ressurs. Penger er forankret i økonomiske bruksverdier, makt i statens voldsmonopol, innflytelse i et statushierarki, og verdiforpliktelse i internaliserte moralske verdier. Det er disse ressursene som gir kommunikasjonsmediene deres motiverende og handlingskoordinerende kraft. Har jeg penger kan jeg nemlig betale, makt kan jeg befale, innflytelse kan jeg komme med autoriserte oppfordringer, og verdiforpliktelse appellere til en internalisert samvittighetsinstans (Parsons 1969a; Parsons 1969b; Parsons 1969c; Parsons 1977d:207–14).

Nytt med den systemfunksjonalistiske fasen er for det andre også at ordensproblemet knyttes enda tettere til *mikro/makro-problemet*. Eksistensen av sosial orden redegjør nemlig Parsons nå for ved å koble kommunikasjonsmediene til AGIL-skjemaet på en slik måte at det sosiale subsystemets funksjonelle overlevelsesimperativer fanges opp av kommunikasjonsmediene og via dem formidles inn i konkrete interaksjonskontekster. Slik forbindes makro med mikro på en måte som gir det sosiale subsystemet fleksibilitet og overlevelsesevne vis-à-vis en kompleks omverden. Mer konkret skjer dette når kriser i de ulike sosiale subsystemene kommer til uttrykk gjennom devaluering av kommunikasjonsmediets verdi og den påfølgende erfaringen av at «noe må gjøres». Dette skjer for eksempel når økonomiske kriser kommer til uttrykk som inflasjon eller deflasjon, politisk legitimitetstap undergraver den politiske makt og formelle makthaveres generelle beslutningskompetanse, tap av sosial status svekker autoritetsbasert innflytelse, og moralsk oppløsning fratår fellesverdier deres bindende og forpliktende karakter (Parsons 1969a; Parsons 1969b; Parsons 1969c). Som svar på slike kriser tvinger kommunikasjonsmediene i sin tur frem endret allokering av økonomiske ressurser, nye politiske strategier, konsolidering av tradisjoner og autoritet, og moralsk opprustning (Parsons 1969a; Parsons 1969b; Parsons 1969c). Dette er en sosiologisk teori som forener sosial orden internt i det sosiale system med overlevelse eksternt i en hyperkompleks omverden.

La oss nå drøfte styrken i Parsons' systemteoretiske innovasjoner. Er denne systemfunksjonalistiske løsningen på ordensproblemet mer vellykket enn den strukturfunksjonalistiske? Det er ingen tvil om at introduksjonen av et systemperspektiv (AGIL-skjemaet) koblet til en teori om kommunikasjonsmedier har gjort det mulig for Parsons å koble funksjonelle systemutfordringer på makronivå og koordinering av konkrete interaksjonssekvenser på mikronivå på en mer overbevisende og raffinert måte

enn før. Teorien kan derfor i enda høyere grad enn den strukturfunksjonalistiske, som ikke like klart koblet funksjonelle imperativer på systemnivå til handlingskoordinering på aktørnivå, gjøre rede for eksistensen av sosial *orden*.

Hva så med de handlende aktørers *frihet*? Den systemfunktjonalistiske ordensteori gjør tilsynelatende også bedre rede for handlingers frihet enn den strukturfunktjonalistiske. Dette fordi en tidligere overbelastet samvittighetsinstans nå avlastes som samfunnets ordensskapende instans. Kommunikasjonsmediene gir nemlig handlende aktører et redskap til å koordinere individuelle handlingsplaner delvis uavhengig av sosialt harmoniserte samvittighetsstrukturer.¹⁴ I stedet for å appellere til «alters» samvittighet, kan «ego» nå gjøre bruk av kommunikasjonsmediets underliggende ressurser når hun skal motivere alter til å akseptere et handlingstilbud. Slik unngår Parsons den klare tendensen til sosiokulturell determinisme som var prisen han måtte betale for å koble handlingsteori og samfunnsteori gjennom begrepene internalisering og institusjonalisering i den strukturfunktjonalistiske fasen. Kommunikasjonsmediene tillater at valg av handlingsmål frisettes fra sosial regulering uten at det medfører anomi. Dermed åpner det seg opp et større rom for frie individuelle valg av handlingsplaner.¹⁵

Frihetskonsepsjonen i den systemfunktjonalistiske ordensteori er imidlertid heftet med en alvorlig svakhet. Denne følger av at Parsons via AGIL-skjemaet og kommunikasjonsmediene kobler funksjonelle systemimperativer og konkrete interaksjonssekvenser på en konsekvent *asymmetrisk* måte. Kommunikasjonsmedienes funksjon i Parsons' ordens-teoretiske arkitektur er nemlig å vise hvorledes det sosiale subsystemets behov for adaption, goal attainment, integration og latent pattern maintenance sikres gjennom å påvirke aktørers valg av handlingsmål («vi må forandre politikk så vi ikke taper neste valg»). Gjennom kommunikasjonsmediene trenger således subsystemene helt inn i og påvirker aktørenes valg av handlingsplaner, med det til følge at disse handlingene blir et *middel* for systemets *overlevelse*. Som konsekvens mister handlingsmålene sin uavhengige status, og aktørens frihet fordrives nok en gang fra Parsons' teoretiske arkitektur. Så lenge Parsons ikke kan vise, noe han ikke gjør, hvorledes samfunnsmedlemmene kan beskytte seg mot og påvirke systemprosesser på makronivå, blir hans systemfunktjonalistiske ordensmodell en begrepsliggjøring av tingliggjorte sosiale prosesser

– samfunnet som natur. Parsons synes å ha gått fra den strukturfunksjonalistiske aske til den systemfunksjonalistiske ild.

Og nok en gang vil jeg argumentere for at det er Parsons' *subjekt-teoretiske* forståelsehorisont som legger systematiske hindringer i veien for hans teoridannelse. Parsons' systemfunksjonalistiske ordensteori er nemlig intet annet enn en *systemteoretisk reformulering* av subjekt-teoriens monologiske subjekt/objekt-relasjon. Termen «subjekt» er erstattet med «system», «objekt» med «omverden», og «intervensjon» i objektsfæren med «overlevelse», med den forskjell at de nye begrepene ikke lenger har individuelle aktører og deres handlinger som referanse, men i stedet samfunnet som system eller makrototalitet. Når Parsons i kybernetisk ånd redefinerer ordensproblemet til et spørsmål om hvorledes det sosiale subsystem kan overleve i en hyperkompleks omverden, løfter han egentlig bare det monologisk intervenserende subjekt fra subjekt-teorien opp på makro- eller systemnivå, slik at det nå er et kollektivt subjekt eller «system» som overlever gjennom å intervensere i omverdenen. Det er denne vekt på systemoverlevelse, som altså er den kybernetiske versjonen av opprettholdelsen av skillet mellom subjekt og objekt, som gjør at Parsons via kommunikasjonsmediene tvinges til å koble systemprosesser og konkrete interaksjonsprosesser på en asymmetrisk måte. Dette grep følger immanent av de systemteoretiske funksjonalistiske premisser som ikke gjør det mulig å reversere kausalforholdet mellom makro og mikro uten at dette svekker systemets evne til overlevelse i en omverden som truer med å tilintetgjøre det. Individets frihet ville måtte betales med systemets svekkede overlevelsessevne, en pris Parsons ikke er villig til å betale.¹⁶

Nok en gang må vi altså vende oss til Habermas og det kommunikasjonsteoretiske paradigmet i et forsøk på å overkomme de ordensteoretiske problemer Parsons' subjekt-teoretiske *langué* frembringer. Denne gang for å finne en teori som kobler mikro og makro, system og livsverden på en symmetrisk og likeverdig måte.

SYSTEM, LIVSVERDEN OG

DET DEMOKRATISKE MAKTKRETSLØP

Habermas overtar også i sin samfunns- og modernitetsteori viktige elementer fra Parsons' systemfunksjonalisme. Således analyserer han kapitalistiske markeder og den moderne statens byråkratiske forvaltningsor-

ganer i tråd med systemteorien som selvregulerende subsystemer hvor mediene penger og makt ivaretar nødvendige koordineringsfunksjoner. Habermas bryter derimot med Parsons' forsøk på å totalisere systemperspektivet. Selv ikke funksjonelt differensierte moderne samfunn kan fullt ut gripes gjennom systemteoriens optikk som et endelig antall medie-styrte og selvregulerende subsystemer. Hvorfor ikke? Ut fra et kommunikasjonsteoretisk perspektiv er det tre grunner til dette. Den *første* er at samfunnets symbolske strukturer, dvs. kulturell mening, sosial solidaritet og personlige identiteter, det Habermas omtaler som grunnelementene i *livsverden*, fungerer i henhold til en kommunikativ og ikke-systemisk logikk (Habermas 1987:135–43; Habermas 1999b:164–71). Gjennom et systemperspektiv kan vi ifølge Habermas kun fange inn hvorledes subsystemene marked og byråkrati via penger og makt sikrer samfunnets «materielle» reproduksjon, dvs. dets overlevelse i en hyperkompleks omverden via funksjonene adaptation og goal attainment (ibid.:171; Habermas 1987:148–99). Sosialiserte individers kulturelt definerte handlinger innenfor solidarisk integrerte fellesskap i livsverden koordineres imidlertid primært gjennom kommunikativ handling og delvis uavhengig av funksjonelle imperativer. Å anlegge et systemperspektiv på slike sosiale prosesser ville derfor være å feiltolke eller *misrepresentere* dem. Et systemperspektiv kan for det *andre* heller ikke vise hvorledes samfunnets symbolske strukturer, kultur, samfunn og person, *reproduseres*. Dette er fordi samhandling i systemkontekster i normaltillfeller koordineres gjennom standardiserte kommunikasjonsmedier som pga. sin underliggende ressursbase ikke trenger gjøre bruk av den handlingsmotiverende kraft som ligger nedfelt i felles tradisjoner og kulturell mening (kultur), gruppesolidaritet institusjonalisert i sosiale normer (samfunn) og personlige biografier og livshistoriske elementer (person), slik den kommunikative handling må. Etersom samfunnets symbolske strukturer ikke blir aktivisert i systemkontekster, blir de heller ikke reprodusert. Derfor kan et rent systemperspektiv ikke gjøre rede for samfunnets symbolske reproduksjon. Og for det *tredje*, og viktigst, kan systemperspektivet heller ikke gjøre skikkelig rede for modernitetens patologier og «opplysningens dialektikk». En *kritisk* modernitetsteori må kunne vise hvorledes samfunnets kommunikativt integrerte sfærer «koloniseres» av marked og byråkrati. Dette skjer når penger og makt gjennom sosiale prosesser forbundet med kommersialisering og byråkratisering trenger inn i livs-

verden og erstatter kommunikatív handling også med henblikk på samfunnets symbolske reproduksjon (ibid.:196–97). Denne kolonisering frembringer da ulike former for «sosialpatologier» svarende til svikt i livsverdens tre reproduksjonsprosesser: til svikt i den kulturelle reproduksjon svarer *meningsstap*, til svikt i den sosiale integrasjon *anomi*, og til svikt i sosialiseringprosessen *psykopatologier* (ibid.:142–43). Også her går Habermas ut over Parsons. Siden sistnevnte er uten et begrep om en språklig integrert livsverden, kan han heller ikke fange opp de sosiale problemer som oppstår når systemene marked og byråkrati koloniserer denne.

Det kommunikasjonsteoretiske bruddet med Parsons' subjekt-teoretiske systemfunksjonalisme synes slik å ha gitt tre faglige gevinster: Det fanger opp sosiale prosesser som ikke fungerer systemisk, det avdekker hvorledes samfunnets symbolske strukturer reproduseres, og det viser hva som skjer når livsverden koloniseres av subsystemene marked og byråkrati. Vi må imidlertid stille tre kritiske spørsmål til Habermas' forsøk på å konseptualisere samfunnet *både* som system og livsverden. For det *første*, trenger Habermas i det hele tatt systemteori à la Parsons? Flere har hevdet at Habermas går altfor langt i å gi teoretiske konsesjoner til funksjonalismen, på bekostning av handlingsteoretiske tilnærminger (Joas 1991; McCarthy 1991). Habermas er imidlertid klar på dette punkt: et systemperspektiv er uunnværlig for å gripe alle de uintenderte konsekvenser og *latente funksjoner* som de handlende aktørene ikke selv er seg bevisst, og som derfor heller ikke er tilgjengelig for den sosiolog som rekonstruerer sosial orden utelukkende hermeneutisk «innenfra», fra aktørers handlingsorienteringer. I moderne samfunn er et systemperspektiv særlig viktig, ettersom de to selvregulerende subsystemene kapitalistisk marked og byråkratisk statsforvaltning via penger og makt er utdifferensiert fra livsverdens kommunikatív integrerte og intuitív tilgjengelige samhandlingskontekster. For det *andre*, opererer ikke Habermas med en helt uholdbar dualisme mellom system og livsverden, som også resulterer i to «komplémentære fiksjoner»: nemlig først at livsverden er et sted uten makt og strategisk handling, og dernest at subsystemene tilsvarende er normfrie sfærer helt uten kommunikatív handling (Honneth 1989:328–34)? Habermas hevder selvfølgelig ikke at det ikke også handles kommunikatív i markeder og byråkratier eller at det ikke ofte handles strategisk i livsverden. Dette ville i så fall være helt urimelig, og

stride mot hovedkonklusjonene i svært mye empirisk forskning om både makt og kommunikasjon, marked og byråkrati – forskning som Habermas kjenner godt. Det han imidlertid hevder er at det foreligger et *indre* forhold mellom, først, livsverden og kommunikativ handling fordi livsverdens komponenter er avhengig av kommunikativ handling for å reproduseres, og, dernest, mellom subsystemene og strategisk handling fordi penger og makt delvis skjærer aktørene i markeder og byråkratier mot de verdier, normer og argumentasjonsbyrder som regulerer sosial samhandling i livsverden. Livsverden er *avhengig* av kommunikativ handling, og subsystemene *tillater* strategisk handling i større grad enn i livsverden, det er alt Habermas sier. Problemet med å ikke operere med et skille mellom system og livsverden, er at vi da ikke står begrepslig rustet til å fange opp de kvalitative forskjellene som tross alt eksisterer mellom formelt organiserte handlingssfærer som markeder og byråkratier på den ene siden, og mindre formelle og mer kommunikative sfærer som familien, vennetettverk og frivillige organisasjoner i det sivile samfunn på den annen. Den *tredje* og siste innvendingen mot skillet mellom system og livsverden er den viktigste fordi den mest direkte angår forholdet mellom frihet og orden. I Habermas' samfunnsteoretiske hovedverk fra 1981, *Theorie des kommunikativen Handelns*, var det vanskelig å se hvorledes livsverden skulle kunne forsvare seg mot at subsystemene marked og byråkrati gjennom penger og makt trenger dypere inn i og gjør vold på stadig flere av livsverdens symbolsk strukturerte og kommunikativt integrerte sfærer. Ettersom Habermas jo også eksplisitt knytter individenes frihet til den fornuftsbaserte ja/nei-stillingtagen til kritiserbare gyldighetskrav som foregår i hverdagslig, språklig formidlet samhandling, kunne det virke som også Habermas måtte betale akkurat den samme pris som Parsons for å innlemme et systemperspektiv i sin ordenteori: den kommunikative frihet ofres for selvregulerende subsystemers funksjonelle egenlogikk og kolonisering av livsverden. Denne svakhet innså imidlertid Habermas selv ganske raskt, og utover på 80-tallet arbeidet han derfor med å supplere sin samfunnsteori med en teori om rett og politikk. Denne innsatsen kulminerte med det rettsteoretiske hovedverket fra 1992, *Faktizität und Geltung*. Her setter Habermas seg fore å vise at det i moderne samfunn finnes institusjoner og praksiser som gir den frihet samfunnsmedlemmene nyter godt av i lokal kommunikativ handling tyngde og gjennomslagskraft også i møte med kapitalis-

tiske markeder og en byråkratisk statsforvaltning. Det er gjennom hva Habermas kaller det *demokratiske maktkretsløpet* at livsverden kan beskytte seg mot subsystemene.

Skjematisk kan det demokratiske maktkretsløpet fremstilles som en prosess for kommunikativ demokratisk meningsdannelse med fire faser forankret i fire ulike sosiale arenaer.¹⁷ I det *sivile samfunn* fanger aktivister og ikke-statlige og ikke-kommersielle sosiale bevegelser og organisasjoner opp ulike problemer samfunnsmedlemmene som privatmennesker utsettes for når subsystemene trenger inn i og koloniserer deres livsverden. Slike privat erfarte kriser og «patologier» kommuniseres så i form av temaer og løsningsforslag inn i *offentligheten*. Her, i «den sfære der privatfolk samles til publikum» (Habermas 1971:25), foregår samfunnets felles samtale om saker av allmenn interesse. Noen saker vinner så frem pga. sin viktighet og brede appell. Slike saker setter dagsorden og skaper en atmosfære av at «noe må gjøres», hva Habermas omtaler som «offentlig mening» (Habermas 1996:360). Fra det offentlige rom sluses så viktige temaer og relevante løsningsforslag via politiske partier inn i det formelle og representative *politiske beslutningssystem*, altså de øverste lovgivende og utøvende politiske institusjoner i samfunnet. På grunnlag av utredninger, debatt og prosedyrer for votering over forslag fattes det så formelt bindende politiske beslutninger og vedtas lover. Dermed omdannes den kommunikative enighet etablert i offentligheten via det formelle politiske beslutningssystem til «kommunikativ makt». Endelig omdannes kommunikativ makt til «administrativ makt» når politiske vedtak og *lover* implementeres og administreres av den *statlige forvaltning* med statens voldsmonopol i ryggen. Det demokratiske maktkretsløp er da fullendt. Den språklig etablerte enighet som har sitt opphav i det sivile samfunn og offentligheten har på veien blitt omdannet til formelle lover og administrativ makt. Gjennom et vellykket demokratisk maktkretsløp kan livsverden slik ta delvis kontroll over det byråkratiske subsystem og bruke det for egne, kommunikativt etablerte formål, innbefattet å beskytte seg mot det økonomiske subsystem via politisk regulering. Slik kan det demokratiske maktkretsløpet beskytte den kommunikative frihet også mot den funksjonelle egenlogikken til frisatte sosiale subsystemer. Forholdet mellom system og livsverden er derfor *symmetrisk* konsipert hos Habermas, det samme er forholdet mellom frihet og orden. Nok en gang har Habermas overskredet Parsons' aporier.

Hvorvidt reelle politiske prosesser i formelt liberale demokratier virkelig fungerer på denne måten, er selvfølgelig et empirisk spørsmål. Og Habermas ville være den første til å skrive under på at så ikke alltid er tilfellet. Hans poeng er imidlertid at det demokratiske maktkretsløpet allerede eksisterer som *ressurs* og *potensial* i moderne samfunn. Dette gjennom å være nedfelt i kulturelle fellesverdier, formelle og uformelle politiske institusjoners normgrunnlag og i holdninger og motivasjoner hos samfunnsmedlemmene. Om denne ressurs og dette potensial tas i bruk eller ikke, er alene opp til borgernes politiske praksis, og kan ikke avgjøres *a priori* av sosiologen. Alt sosiologen kan gjøre er å påpeke at moderne samfunns frihet står og faller med svaret på dette spørsmål.

KONKLUSJON: EMPIRISKE IMPLIKASJONER

Dialogen mellom Parsons og Habermas er ført til ende. Jeg har argumentert for at Parsons verken i sin strukturfunksjonalistiske eller systemfunksjonalistiske fase lykkes løse det teoretiske grunnproblem fra SSA: hvorledes forene frie handlinger med eksistensen av sosial orden? I økende grad ofres individenes frihet på den sosiale ordens alter. Jeg har deretter forsøkt å vise at denne svikt kan føres tilbake til Parsons' valg av subjekt-teoriens monologiske subjekt/objekt-modell som utgangspunkt for den sosiologiske begrepsdannelsen. Min diskusjon av Habermas har så hatt til hensikt å vise at en overgang til kommunikasjonsteoriens språklig formidlede og dialogiske subjekt/subjekt-modell, inkludert et samfunnsteoretisk livsverden-begrep, gir klart bedre muligheter for å løse ordensproblemet. Habermas er, har jeg argumentert for, teoretisk skodd til å vise at sosial orden kan etableres uten at dette går på bekostning av individenes frihet. Dette gjelder både for forholdet mellom enkeltindivider på mikronivå, og forholdet mellom individer og institusjoner på makronivå. *Konklusjonen* på denne artikkelen er derfor at hvis vi aksepterer at ordensproblemet er et av sosiologiens konstituerende grunnlagsproblemer, har drøftingen av Parsons og Habermas gitt oss gode teoretiske grunner for å argumentere for en *kommunikasjonsteoretisk vending* i faget.

Nå kan man etter en slik faghistorisk diskusjon med rette spørre hvilke, om noen, implikasjoner en slik «teoretisk» konklusjon får for sosiologien og empirisk samfunnsforskning. Svaret er at det selvfølgelig ikke direkte kan utledes empiriske hvis/så-hypoteser og sammenhenger

fra en overgang til kommunikasjonsteoretiske grunnbegreper. Slik etterlyst «forklaringsbasert» teori må heller etableres over tid *innenfor* det kommunikasjonsteoretiske paradigmet. Dette forhold må imidlertid ikke forlede oss til å tro at systematisk teoretisk refleksjon og den typen innsikter som herigjennom vinnes er uviktige for et empirisk fag som sosiologien. Tvert imot. Det er, som jeg påpekte innledningsvis, helt avgjørende at vi som sosiologer utvikler og stadig raffinerer paradigmer og teoretiske redskaper som er tilstrekkelig komplekse og sofistikerte til å fange inn flest mulig av den sosiale virkelighetens mange aspekter og dimensjoner. Vi må unngå å treffe (ubevisste) teoretiske forhåndsavgjørelser som innsnevrer hvilke *spørsmål* vi stiller, hvilke *data* vi «ser», hva slags begreper og *teorier* vi benytter i analyser av data, og derigjennom hvilke *svar* vi kommer frem til i møte med den sosiale realitet det er vår oppgave å studere. Ser vi slik på det, er forholdet mellom frihet og orden i samfunnslivet først og fremst et empirisk spørsmål, i den forstand at hvorvidt et konkret sosialt system etablerer orden på grunnlag av eller på bekostning av individenes frihet, bare kan avgjøres ved hjelp av erfaringen. For at forholdet mellom frihet og orden i det hele tatt skal kunne gjøres empirisk meningsfullt, må vi imidlertid være utstyrt med teoretiske grunnbegreper som er tilstrekkelig komplekse til å gjøre spørsmålet tilgjengelig for erfaringsbasert forskning «in the first place». På dette nivået er det viktig med selvstendig teoretisk refleksjon.

Den som argumenterer for en kommunikasjonsteoretisk vending i sosiologien har imidlertid også noen gode *empiriske kort* på hånden. Det kommunikasjonsteoretiske paradigmet har nemlig begynt å vise sin empiriske fruktbarhet her hjemme gjennom å gi fremtredende norske samfunnsforskere og historikere muligheten til å bringe nye og viktige perspektiver inn i allerede etablerte debatter og (sub)disipliner. To eksempler på en slik kommunikasjonsteoretisk vending er vel særlig iøynefallende. Det første er studier av den norske moderniseringsprosessen som ikke utelukkende fokuserer på teknisk-økonomisk rasjonalisering langs aksene marked (kapitalisme) og statlig byråkrati, men også legger svært stor vekt på offentlighetens kommunikasjonskretsløp, det sivile samfunn og demokratisk-politiske prosesser for menings- og viljesdannelse (Lorentzen 1994; Lorentzen 2004; Sejersted 2000; Sejersted 2001a; Sejersted 2001b; Sejersted 2002a; Sejersted 2002b; Slagstad 1998; Slagstad 2000; Slagstad m.fl. 2003). Det andre eksemplet gjelder nye per-

spektiver på europeisk integrasjon og identitet der teorier om deltagerdemokratiske eller «deliberative» former for europeisk samling nå har begynt å utfordre perspektiver som har lagt mest vekt på økonomiske og byråkratisk-administrative integrasjonsprosesser (Eriksen & Fossum 2000; Eriksen, Fossum & Menendez 2004).

Denne empiriske «suksess» til tross: det kommunikasjonsteoretiske paradigmet må også bevise sin eksistensberettigelse i den teoretiske debatten hvor paradigmer og teories gyldighet står og faller med deres evne til å løse fundamentale grunnlagsproblemer. Ordensproblemet er et slikt grunnlagsproblem. Med henblikk på dette har jeg forsøkt å vise at det gjennom teoriehistorisk diskusjon lar seg argumentere godt for at et kommunikasjonsteoretisk paradigme av systematiske grunner er å foretrekke fremfor et subjekt-teoretisk. Så langt synes kommunikasjonsteoretisk funderte empiriske studier i hvert fall ikke å svekke denne konklusjon.

Noter

1. Unntaket er en «nyfunksjonalistisk» bølge i amerikansk og tysk sosiologi fra begynnelsen av 80-tallet. Jfr. for eksempel Alexander (1985). Denne har imidlertid ikke vunnet allmenn oppslutning, og har i tillegg satt ganske små spor etter seg i norsk sosiologi.
2. Se for eksempel Collins (1994:198–203) for hvor galt det kan gå når en såkalt «konfliktteoretiker» beskjefter seg med Parsons' forfatterskap.
3. Dette vil selvfølgelig ikke si at ikke Parsons' funksjonalistiske posisjon var omstridt. Parsons ble allerede fra tidlig etterkrigstid og utover utsatt for kritikk både fra mikrointeraksjonistisk (Schütz, Garfinkel, Cicourel, Blumer og Goffman m.fl.), bytteteoretisk (Homans, Blau og Coleman m.fl.) og konfliktteoretisk (C.W. Mills, Dahrendorf, Coser og Rex m.fl.) hold. Typisk for debattene frem til langt ut på 60-tallet var imidlertid at Parsons' posisjon utgjorde det selvfølgelige startpunkt. Først mot slutten av 60-tallet mistet Parsons denne privilegerte posisjon.
4. Den siste Makt- og demokratiutredningen er et eksempel på dette. Her verken forsøkte eller lyktes man med å integrere et vell av empiriske spesialstudier i et mer omfattende og helhetlig teoretisk rammeverk. For en slik kritikk av Makt- og demokratiutredningen, jfr. Bugge, Eriksen og Rønning (2004). Et annet eksempel er den siste utgaven av *Det norske samfunn* (Frønes & Kjølstrød 2003), som gjennom 17 kapitler presenterer 17 ulike norske samfunn, avhengig av om det tas utgangspunkt i klassestruktur, kjønnsulikhet, konsum, medier, religion, fattigdom osv. Et helhetlig og teoretisk ordnende samtidsdiagnostisk grep er fraværende.
5. Sosiologiske paradigmer har helt generelt to kilder for gyldighet. Den ene er deres teoretiske problemsløsningskapasitet, den andre deres empiriske fruktbarhet. Denne artikkelen tar for seg det kommunikasjonsteoretiske paradigmet teoretiske problem-

løsningsevne, men jeg vil helt kort komme inn på dets empiriske fruktbarhet i avslutningen av artikkelen.

6. Se Kalleberg (1996) for en inndeling av forskningsopplegget i spørsmål, data, teoretisk analyse og svar.

7. Kuhn, som ikke var skolert innen samfunnsvitenskapene, fant ingen paradigmer her, bare en «førparadigmatisk» pluralisme (Kuhn 1970:vii–viii).

8. Jfr. Alexander (1982:64–110) for en mer omfattende begrunnelse for dette syn.

9. Postmoderne filosofer og sosiologer som Derrida, Foucault, Lyotard, Levinas, Deleuze, Bauman og Baudrillard overskrider nemlig ikke subjekt-teoriens monologiske premisser, men reverserer dem bare gjennom å snu subjekt/objekt-relasjonen på hodet til fordel for en «desentrering av subjektet» og objekt/subjekt-relasjonen.

10. Moralske verdier er ifølge Parsons det som gjør det mulig å vurdere en handling eller en tilstand som et mål i seg selv, helt uavhengig av deres funksjon som et middel til å nå andre mål (Parsons 1968a:74–75).

11. Mer konkret gir Parsons moralske verdier et religiøst opphav, idet han følger en annen nykantianer, Max Weber, som også knyttet samfunnets verdier til religionen og metafysiske svar på «den indre nøds» eksistensielle problemer. Dette er opphavet til Parsons' livslange beskjeftigelse med religionssociologi.

12. Som vi ser er det kommet til et nytt subsystem siden den strukturfunksjonalistiske fase, det biologiske. Slik er også den kroppslige organismen i den systemfunksjonalistiske fasen inkorporert i det generelle handlingssystemet.

13. Det moderne, strukturelt differensierte samfunn vokste ifølge Parsons således frem som et resultat av tre «revolusjoner» hvor hvert av de tre andre sosiale subsystemene frigjorde seg fra sin base i et føydalt, standsbasert «societal community»: den «industrielle revolusjon» (det økonomiske sosiale subsystem), den «demokratiske revolusjon» (det politiske sosiale subsystem), og «utdanningsrevolusjonen» (det kulturelle sosiale subsystem). Jfr. Parsons (1971:71–98).

14. Det er bare «verdifulpliktelse» av kommunikasjonsmediene som er direkte avhengig av en indre samvittighetsinstans.

15. Vi ser at Parsons i den systemfunksjonalistiske fasen er mest opptatt av frihet som *valgfrihet*, mens den kantianske frihet som frihet fra naturens kausalkjeder (arv og miljø) formidlet gjennom moralske verdier trer i bakgrunnen.

16. Vi kan legge til at heller ikke teorien om kommunikasjonsmedier har brakt Parsons noe nærmere kommunikasjonsteoretiske innsikter. I form av standardiserte koder for overføring av informasjon om et handlingstilbud og de ressurser som understøtter dette, er denne teorien fortsatt basert på den subjekt-teoretiske informasjonsoverføringsmodellen for kommunikasjon, helt i forlengelsen av Parsons' forståelse av hverdagspråket som et ytre medium for informasjonsoverføring mellom bevisstheter i den strukturfunksjonalistiske fasen.

17. Denne fremstilling av det demokratiske maktretsløpet er basert på Habermas (1996:329–88; 1999a).

Referanser

- ALEXANDER, JEFFREY C. (1982), *Theoretical Logic in Sociology*. Volume one: *Positivism, Presuppositions, and Current Controversies*. California: University of California Press.
- ALEXANDER, JEFFREY C. (1983), *Theoretical Logic in Sociology*. Volume four: *The Modern Reconstruction of Classical Thought: Talcott Parsons*. California: University of California Press.
- ALEXANDER, JEFFREY C., red. (1985), *Neofunctionalism*. California: Sage Publications.
- BOURDIEU, PIERRE (1992), *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- BOURDIEU, PIERRE (1999), *Meditasjoner*. Oslo: Pax forlag.
- BUGGE, LARS, STEIN SUNDSTØL ERIKSEN & GEIR O. RØNNING (2004), «Makten som vilje og forestilling». *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 1 (45).
- COLLINS, RANDALL (1994), *Four sociological traditions*. New York: Oxford UP.
- DAHRENDORF, RALF (1992), «Out of Utopia: Toward a Reorientation of Sociological Analysis». I: P. Hamilton, red., *Talcott Parsons. Critical Assessments*. London: Routledge.
- ERIKSEN, ERIK ODDVAR & JOHN ERIK FOSSUM, red. (2000), *Democracy in the European Union: Integration through Deliberation?* London: Routledge.
- ERIKSEN, ERIK ODDVAR, JOHN ERIK FOSSUM & AUGUSTIN JOSE MENENDEZ, red. (2004), *Developing a Constitution for Europe*. London: Routledge.
- FRØNES, IVAR & LISE KJØLSRØD, RED. (2003), *Det norske samfunn*. Oslo: Gyldendal.
- GERHARDT, UTA (2002), *Talcott Parsons. An Intellectual Biography*. Cambridge: CUP.
- HABERMAS, JÜRGEN (1971), *Borgerlig offentlighet – dens fremvekst og forfall*. Oslo: Gyldendal.
- HABERMAS, JÜRGEN (1984), *The Theory of Communicative Action*. Volume One. *Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press.
- HABERMAS, JÜRGEN (1987), *The Theory of Communicative Action*. Volume Two. *Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Boston: Beacon Press.
- HABERMAS, JÜRGEN (1990a), «Handlingsrationalitetens aspekter». I: Habermas, *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Uppsala: Daidalos.
- HABERMAS, JÜRGEN (1990b), «Om begreppet kommunikativ handling». I: Habermas, *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Uppsala: Daidalos.
- HABERMAS, JÜRGEN (1991), «A Reply». I: Honneth & Joas, red., *Communicative Action*. Cambridge: Polity Press.
- HABERMAS, JÜRGEN (1995), «Überlegungen zur Kommunikationspathologie». I: Habermas, *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- HABERMAS, JÜRGEN (1996), *Between Facts and Norms*. Cambridge: Polity Press.
- HABERMAS, JÜRGEN (1999a), «Det sivile samfunn og rettsstaten». I: Habermas, *Kraften i debedre argumenter*. Oslo: Gyldendal.
- HABERMAS, JÜRGEN (1999b), «Handlinger, talehandling, språklig formidlet samhandling og livsverden». I: Habermas, *Kraften i de bedre argumenter*. Oslo: Gyldendal.
- HOBBS, THOMAS (1996), *Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOMANS, GEORGE C. (1992), «Bringing Men Back in». I: P. Hamilton, red., *Talcott Parsons. Critical Assessments*. London: Routledge.
- HONNETH, AXEL (1989), *Kritik der Macht*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- JOAS, HANS (1991), «The Unhappy Marriage of Hermeneutics and Functionalism». I: Honneth & Joas, red., *Communicative Action*. Cambridge: Polity Press.
- KALLEBERG, RAGNVALD (1996), «Forskningsopplegget og forskningens dobbeltdialog». I: Holter & Kalleberg, red., *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- KUHN, THOMAS (1970), *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press.
- LOCKWOOD, DAVID (1992), «Some Remarks on the 'Social System'». I: P. Hamilton, red., *Talcott Parsons. Critical Assessments*. London: Routledge.
- LORENTZEN, HÅKON (1994), *Frivillighetens integrasjon: staten og de frivillige velferdsproducentene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- LORENTZEN, HÅKON (2004), *Fellesskapets fundament: sivilsamfunnet og individualismen*. Oslo: Pax.
- LUHMANN, NIKLAS (1995), *Social Systems*. Stanford: Stanford University Press.
- LUHMANN, NIKLAS (1997), *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- MCCARTHY, THOMAS (1991), «Complexity and Democracy: or the Seductions of Systems Theory». I: Honneth & Joas, red., *Communicative Action*. Cambridge: Polity Press.
- MERTON, ROBERT (1968), «On Sociological Theories of Middle Range». I: R. Merton, *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- PARSONS, TALCOTT (1951), *The Social System*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- PARSONS, TALCOTT (1959), «A Short Account of My Intellectual Development». *Alpha Kappa Delta. A Sociological Journal*, Volume XXIX, Winter, 1959: Number 1.
- PARSONS, TALCOTT (1966), *Societies*. New Jersey: Englewood Cliffs.
- PARSONS, TALCOTT (1968a), *The Structure of Social Action*. Volume I: *Marshall, Pareto, Durkheim*. New York: The Free Press.
- PARSONS, TALCOTT (1968b), *The Structure of Social Action*. Volume II: *Weber*. New York: The Free Press.
- PARSONS, TALCOTT (1969a), «On the Concept of Political Power». I: Parsons, *Politics and Social Structure*. New York: The Free Press.
- PARSONS, TALCOTT (1969b), «On the Concept of Influence». I: Parsons, *Politics and Social Structure*. New York: The Free Press.
- PARSONS, TALCOTT (1969c), «On the Concept of Value-Commitments». I: Parsons, *Politics and Social Structure*. New York: The Free Press.
- PARSONS, TALCOTT (1971), *The System of Modern Societies*. New Jersey: Prentice Hall.
- PARSONS, TALCOTT (1977a), «On Building Social System Theory: a Personal History». I: Parsons, *Social Systems and the Evolution of Action Theory*. New York: The Free Press.
- PARSONS, TALCOTT (1977b), «Social Interaction». I: Parsons, *Social Systems and the Evolution of Action Theory*. New York: The Free Press.
- PARSONS, TALCOTT (1977c), «Social Systems». I: Parsons, *Social Systems and the Evolution of Action Theory*. New York: The Free Press.
- PARSONS, TALCOTT (1977d), «Social Structure and the Symbolic Media of Interchange». I: Parsons, *Social Systems and the Evolution of Action Theory*. New York: The Free Press.
- PARSONS, TALCOTT (1977e), «Some Problems of General Theory in Sociology». I: Parsons, *Social Systems and the Evolution of Action Theory*. New York: The Free Press.
- PARSONS, TALCOTT (1978), «A Paradigm of the Human Condition». I: Parsons, *Action Theory and the Human Condition*. New York: The Free Press.

- PARSONS, TALCOTT M.F.L. (1951), *Toward a General Theory of Action*. Cambridge: HarvardUniversity Press.
- PARSONS, TALCOTT, ROBERT F. BALES & EDWARD A. SHILS (1953), *Working Papers in the Theory of Action*. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- PARSONS, TALCOTT & NEIL J. SMELSER (1956), *Economy and Society*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- PARSONS, TALCOTT & GERALD M. PLATT (1973), *The American University*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- SEJERSTED, FRANCIS (2000), *Norsk idyll?* Oslo: Pax.
- SEJERSTED, FRANCIS (2001a), *Den vanskelige frihet: Norge 1814–1850*. Oslo: Pax.
- SEJERSTED, FRANCIS (2001b), *Demokrati og rettsstat*. Oslo: Pax.
- SEJERSTED, FRANCIS (2002a), *Demokratisk kapitalisme: revidert utvalg*. Oslo: Pax.
- SEJERSTED, FRANCIS (2002b), *Er det mulig å styre utviklingen?: Teknologi og samfunn*. Oslo: Pax.
- SLAGSTAD, RUNE (1998), *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax.
- SLAGSTAD, RUNE (2000), *Kunnskapens hus: fra Hansteen til Hanseid*. Oslo: Pax.
- SLAGSTAD, RUNE, OVE KORSGAARD & LARS LØVLIE, red. (2003), *Dannelsens forvandlinger*. Oslo: Pax.
- WRONG, DENNIS (1992), «The Oversocialized Conception of Man in Modern Sociology». I: P. Hamilton, red., *Talcott Parsons. Critical Assessments*. London: Routledge.